

Island a ekonomická krize II – dopady a analýza

Ing. Tomáš Kubeš, 31. 11. 2008
www.tomaskubes.net

Českými médii prosakují zvěsti o potápějící se Atlantidě a o zoufalých Island'anech snažících se prchnout ze své vlasti. Ostrovní realita má nicméně k bulvárním titulům docela daleko – naštěstí. Dovolil bych si dokonce říci, že pokud by se zde žijící cizinec nezajímal o místní dění, asi by si ničeho nevšiml, na první pohled se totiž mnoho nezměnilo. Dopadem ekonomické krize na životy místních lidí a stručnou analýzou jejího průběhu se zabývá následující článek.

Ve svém předchozím článku *Island a ekonomická krize* (http://www.tomaskubes.net/IS_blog/data/blog_2008-10-08.xml) jsem pojednával o tom, proč padly hlavní islandské banky. Ve stručnosti: američtí giganti jako Lehman Brothers zbankrotovali, protože ve velké míře vlastnili „toxické cenné papíry“, především instrumenty podložené „podřadnými hypotékami“ (sub-prime mortgages), jejichž cena náhle a prudce poklesla, což přivedlo banky do stavu, kdy velikost závazků značně přesáhla velikost nově oceněného majetku. Islandské banky se do potíží dostaly z jiného důvodu – na dlouhodobé investice si půjčovaly pomocí pravidelně obnovovaných krátkodobých úvěrů. Když ovšem udeřila mezinárodní krize, banky nedokázaly sehnat nové krátkodobé úvěry k nahrazení těch dobíhajících, které tak nemohly včas splatit. V krátkém období též nebyly schopné dostát svým závazkům, ale z dlouhodobého pohledu jejich situace nebyla tak zlá, proti všem závazkům existoval majetek, pouze jej nebylo možné prodat dostatečně rychle na to, aby banka mohla normálně fungovat.

Vzhledem k tomu, že všechny tři Islandské banky dohromady vlastnily aktiva, převážně v zahraničí, přibližně ve výši 10násobku ročního HDP země (14,4 biliónu islandských korun, zatímco HDP v roce 2007 činil 1,3 biliónu ISK, ~250 miliard Kč) a až 80 % z nich bylo zakoupených na zahraniční úvěry, krize otřásla důvěrou v Island jako takový a spustila řadu dalších nepříjemných efektů, které se většině ostatních států vyhnuly.

Proč padla poslední islandská banka a jak se Island'ané dostali na seznam mezinárodních teroristů

Britové nemají od „Tresčích válek“ (1958–1975) Island příliš rádi. To jim ovšem nebránilo v tom, aby když Islandské banky začaly razantně expandovat na Britské ostrovy a nabídly výhodně úročené účty, u nich uložili své poctivě vydělané libry. Icesave, pobočka islandské banky Landsbanki Islands od svého založení v roce 2006 nalákala 300 000 klientů (což je přibližně stejné číslo jako počet obyvatel na Islandu včetně dětí a starců), především z řad běžných střadatelů.

Icesave byla plně vlastněná Landsbanki a záruky za v ní uložené vklady díky zvolené právní formě spadaly na islandskou vládu. Když Islandská vláda 29. září 2008 znárodnila Glitnir Bank a do potíží se propadala i Landsbanki, britská vláda se začala vážně obávat o to, zda obyčejní Britové nepřijdou o své úspory v Icesave. Dle jednoho ze spoluvlastníků banky Landsbanki, islandského miliardáře a dle forbesu 41. nejbohatšího člověka na zemi (do ekonomické krize) Björgólfura Thora

Björgólfssona [3], v neděli 5. října přišla FSA (nezávislý regulátor britského finančního sektoru) s velice výhodnou a přátelskou nabídkou na změnu právní formy Icesave a její přesun plně pod britskou jurisdikci, čímž by uložené vklady dostaly záruky dle britského práva. Jedinou podmínkou bylo poskytnutí záruky z Islandské strany ve výši 200 milionů liber v hotovosti do pondělního poledne.

V dalším vývoji se informace Björgólfssona a Islandské centrální banky rozcházejí. Zatímco Björgólfsson říká, že Centrální banka odmítla půjčit Landsbanki hotovost na záruku za Icesave, ač Landsbanki nabídla jako záruku vše, co mohla, Centrální banka tvrdí, že o nabídce Britů nevěděla. Později publikované informace nicméně potvrdily, že minimálně základní informace centrální banka a vláda měly [8]. Doplnuji, že moji kolegové pohybující se v bankovním businessu tvrdí, že mezi vlastníky Landsbanki a guvernérem Islandské centrální banky Davidem Oddssonem, bývalým premiérem, panovalo osobní nepřátelství; tato informace je ovšem na úrovni šeptandy, kterou lze jen obtížně fakticky ověřit.

Tento postup Brity samozřejmě zneklidnil. Dále již v pondělí 6. října odpoledne Islandský parlament schválil zvýšení pravomocí vlády, která hned druhý den, 7. října, díky těmto znárodnila Landsbanki, s ní i Icesave a ihned zastavila vyplácení vkladů z Icesave. Ještě ten den britský ministr financí Alistair Darling telefonoval svému islandskému protějšku Árni Mathiesenovi. Podle později zveřejněného přepisu [11] ho Islandčan vágně ujistil, že Island zaručí vklady dle pravidel EHP (do výše ~20 000€) ke kterému Island patří. Z nějakého neznámého důvodu však Alistair Darling druhý den řekl v rozhlasu Britům, že Islandčané nehodlají vyplatit žádné vklady. Situaci nepomohlo ani prohlášení Islandské centrální banky, která se velkou měrou podílela na správě převzatých bankovních ústavů přibližně v následujícím znění: – nyní se opět informace rozcházejí, sám neumím Islandsky tak dobře, abych poslouchal zprávy a původní prohlášení si pamatoval, proto uvádím přibližné znění – „prioritou je záchrana islandské části zkrachovalých bank.“

Vláda a centrální banka tvrdí, že jim šlo o to, že se budou soustředit na zachování hladkého fungování místních bank, který je pro Island opravdu nezbytný – většina místních nemá žádnou hotovost, platební kartou se naprosto běžně platí za párek v rohlíku – a zahraniční pobočky zavřou, rozprodají a střadatele vyplatí (znovu říkám, že při zodpovědném prodeji měly mít banky dostatek majetku na pokrytí všech závazků; Britové nicméně dnes tvrdí, že v Icesave má majetek za 4 miliardy liber, ale vkladů za 4,5 miliardy liber).

Na základě zmíněného veřejného prohlášení britského ministra financí a prohlášení Islandské centrální banky se britský kabinet rozhodl k bezprecedentnímu kroku, zřejmě v obavě z toho, že Islandčané plánují vyvedení (česky vytunelování) peněz z Icesave k záchraně mateřského domácího peněžního ústavu. S velice emotivním a Island napadajícím komentářem umístila 8. října britská vláda Islandskou Landsbanki a z nějakého nejasného důvodu i s ní vůbec nesouvisející a dosud samostatně fungující Kaupthing Bank a jeho místní pobočku na listinu teroristů hned vedle Usamy Bin Ladina, Talibanu a Severní Koree, což jí dalo pravomoc okamžitě zmrazit veškerá aktiva zmíněných subjektů.

Asi si dovedete představit, jak se investoři a střadatelé zachovají k bance, kterou britská vláda přirovná k Ládinovi. Následoval fanatický úprk zahraničních střadatelů a Kaupthing, největší a poslední privátně fungující islandská banka, padl během jednoho dne a musel být přesunut pod kontrolu vlády 9. října. Toto maximálně rozzuřilo Islandčany a vypukla velice ostrá diplomatická roztržka plná ostrých slov, hrozeb vzájemnými žalobami a emocí. Islandčané se ovšem k situaci postavili také s humorem a na mnoha místech země se objevily plakáty dětí s pistolemi z Lega a podobných s textem „Jsem islandský terorista“ [6]. V následujícím týdnu našťastí emoce ochladly, obě strany přišly se smířlivými gesty a usedly k jednacímu stolu.

Toto „krvavé“ intermezzo ovšem mělo velice nepříjemné důsledky pro celý Island, nikoliv jen pro banky, podrylo totiž již tak velmi nalomenou důvěru v místní firmy a navíc velice ztížilo převod prostředků na Island – jakékoliv prostředky směřované do Landsbanki nebo Kaupthing Britové zadrželi a stav se zlepšil až v listopadu. Britové také začali požadovat plnou záruku za všechny

vklady v britských pobočkách islandských bank od islandské vlády, což v úhrnu představuje pro Island astronomickou sumu, přibližně jeden roční plat každého Island'ana a to i včetně těch, kteří nepracují. Obdobně se zachovaly i další státy. Nicméně například Dánsko nabídlo, že Islandu na vyplacení dánských střadatelů půjčí – musíte nám zaplatit, ale my vám na to půjčíme. Pro jistotu ovšem ještě připomenu, že Islandské banky měly mít dostatek majetku k pokrytí všech závazků, nyní je na jejich správcích, zda se jim podaří tento dostatečně výhodně prodat, což v současné době nastupující recese nebude vůbec lehký úkol.

Všechny původní islandské banky nyní spravuje vláda a centrální banka, většina lidí na klíčových postech byla vyměněna. Fungují normálně, běžný střadatel by vůbec nic nepostřehl, pobočky nezůstaly ani den zavřené a nikdo nezaznamenal problémy s místními platbami. Zkrátka, pro islandského střadatele, který má pouze peníze na spořicí účet se nic nezměnilo. Dokonce se u bank ani netvořily velké fronty.

Vláda se snaží fungující bankovní operace převést na nové subjekty (prozaicky pojmenované New Glitnir, New Kaupthing a New Landsbanki). Někteří hovoří o tom, že převádět se bude pouze zdravý majetek, nikoliv závazky [13], které mají zůstat ve starých subjektech. Podrobnosti o tom, co a kdy bude převedeno a zda tedy bude z čeho zaplatit dluhy nejsou zatím úplně jasné.

Na závěr doplňuji, že islandská vláda tvrdí, že chtěla s vlastníky bank probrat možný záchranný plán již v srpnu, nicméně tito odmítli. Naopak vlastníci bank tvrdí, že v polovině září přišli s plánem na sloučení Glitniru, Landsbanki a jedné drobné banky s pomocí státu do jednoho subjektu, který by mohl dále fungovat a nemusel by padnout jako posléze všechny jeho části. Tento návrh pro změnu odmítla vláda.

Tance s kurzem Islandské koruny

Island má vlastní měnu, která se až do vypuknutí ekonomické krize volně obchodovala na světových trzích. S ohledem na velikost země se především díky aktivitám bank pohybovala neobvykle čile. To ovšem nic nemění na tom, že co se objemu peněz v oběhu týče, jednalo se podle mnoha zdrojů o nejmenší nezávislou měnu.

Kolaps bankovního systému za této situace způsobil podlomení důvěry v Island jako takový, což spustilo katastrofu podobnou srážce Titanicu s ledovcem. Všichni zahraniční investoři, kteří měli své peníze uložené na Islandu se celkem pochopitelně rozhodli, že prostředky raději stáhnou domů do bezpečí. Každý se proto snažil vyměnit Islandské koruny za svojí měnu (především Eura). Při obchodování s velkým množstvím peněz však trh funguje jinak než směnárna, kam lze kdykoliv přijít a vyměnit si, své peníze nabídnete na burze doufáte, že se najde někdo, kdo má zájem o opačnou směnu při daném kurzu. Za situace, kdy všichni utíkají, se ovšem pochopitelně nenajde dostatek protistran, které by měly zájem prodat Eura a vzít si za ně islandské koruny. A tak zahraniční investoři ve snaze zachránit alespoň část svých peněz začali nabízet lepší a lepší kurz, tj. více a více islandských korun za jedno Euro, aby přesvědčili těch pár zájemců o opačnou výměnu, aby ji provedli právě s nimi a nikoliv s někým ze zástupu ostatních zájemců.

Toto samozřejmě vedlo k rychlému oslabování islandské koruny. Největší problém vzniklé situace ovšem spočíval v tom, že čím rychleji měna padala, tím zoufaleji se snažili zahraniční vlastníci utéci a naopak zájemci o opačnou výměnu čekat. Pochopitelně, pokud chcete vyměnit 100 Eur a včera byste za ně dostali 12 000 islandských korun a dnes 15 000, tak se celkem logicky rozhodnete počkat, zda to nebude zítra ještě lepší. To ve svém důsledku tlačilo stále větší silou na další oslabení Islandské koruny a kurz začal padat doslova volným pádem. 10. října Evropská centrální banka zastavila další obchodování s Islandskou korunou na kurzu 305 korun za 1 Euro. Pro srovnání když 3. března 2008 ke zděšení všech Island'anů islandská koruna klesla pod psychologickou hranici 100 korun za 1 Euro, měli pocit, že je příliš slabá. Ještě koncem srpna se Islandská koruna držela na kurzu kolem 120 za 1 Euro.

S ohledem na to, že většina jídla a spotřebního zboží se na ostrov dováží a musí se proto nakoupit za zahraniční měnu, především z Eura, taková prudká změna kurzu znamená, že by se potraviny

měly za půl roku zdražit o 300 %, což by pro většinu místních znamenalo nedobrovolnou dietu. V době vyvrcholení krize došlo k zajímavému paradoxu, který učebnice ekonomie neznají nebo nepřipouštějí – odchýlil se směnný kurz Islandské koruny v závislosti na bance – 10. října Česká národní banka uváděla kurz 18,943 Kč za 100 ISK zatímco Česká spořitelna na internetu inzerovala 16,619 Kč za 100 ISK a Evropská centrální banka (převodem přes Euro, v tu dobu ovšem již bez možnosti aktivně obchodovat) přibližně 7,86 Kč za 100 ISK. Tato situace pouze podtrhla stav totálního zhroucení a paralýzy trhu s Islandskou korunou.

Důvodem, proč se za běžné situace nemohou směnné kurzy různých bank odchýlit je fakt, že kvůli snadné převoditelnosti peněz by se hned našli zájemci snažící se na možnosti nakoupit měnu na jednom trhu a prodat jí se ziskem na jiném vydělat. Šlo by to snadno, Evropská centrální banka by vám za 1000 Kč prodala 12 700 ISK, za které by vám Česká spořitelna zpět vyplatila kolem 2 100 Kč. Nicméně právě fakt, že na mnoha místech nebylo možné směniti větší množství Islandských korun na jinou měnu, zabránil procesu, kdy by se jedinec mohl snadno obohatit na úkor banky směňující za „starý“ kurz.

Mezi zahraničními studenty vyvolala situace vášnivé diskuse, každý nadšeně sděloval, za jakou cenu se mu podařilo nakoupit, protože v závislosti na bance vydávající platební kartu a typu karty každý získal jiný kurz.

7. 10. Islandská centrální banka zareagovala a pokusila se zafixovat směnný kurz Islandské koruny vůči Euru na hodnotě 131 ISK za 1 Euro, ale již 8. 10. dopoledne od záměru upustila [15, 16] pro příliš silný tržní tlak na oslabení. Za běžných tržních podmínek totiž zafixování kurzu při volné směnitelnosti měny znamená, že CB je ochotná koupit nebo prodat libovolné množství své měny za daný kurz, tak aby uspokojila všechny zájemce. Bylo vůbec v reálných možnostech Islandské centrální banky ustát tuto hru? 16. září 1992 George Soros „porazil“ Bank of England (BoE, Britskou centrální banku), když jí přinutil devalvovat Britskou libru, protože měl zájem směniti na zahraniční měnu více liber než mohla Bank of England přijmout. Tento riskantní tah mu nakonec přinesl zisk přibližně 1 miliardy liber právě na úkor BoE. Lze proto usoudit, že Islandská centrální banka, miniaturní v porovnání s BoE, by jen těžko mohla podobnou situaci ustát.

Na druhou stranu jak Islandská centrální banka, tak vláda věděly, že příliš prudká a skoková změna kurzu by měla opravdu velmi silný a nepříjemný dopad na islandskou ekonomiku a životy běžných lidí, protože by vedla k ohromnému zdražení většiny věcí běžné spotřeby.

10. 10. proto vydala Islandská centrální banka prohlášení o omezení vydávání cizích měn [9], čímž omezila možnost směny Islandských korun na jinou měnu pouze na existující zákazníky islandských bank, pouze za předpokladu, že prokáží záměr vycestovat ze země a pouze v omezeném množství. Možnost směny Islandských korun pro nákup zboží závisela na předchozím schválení s upřednostněním nákupů jídla, léků a ropných produktů. Následně Islandská centrální banka zafixovala směnný kurz na hodnotě 150 ISK za 1 Euro. Díky drastickému omezení směnitelnosti Islandské koruny centrální banka zamezila možnosti spekulací, které by jí znemožnily tento kurz udržet. Z dlouhodobého pohledu je tato strategie pochopitelně neudržitelná, protože nabízí možnost vysokého zisku při obcházení pravidel a nakonec se vždy najde skulinka a člověk, který jí zneužije pro vlastní obohacení – nakoupí levně cizí měnu od CB a prodá jí za vyšší cenu na volném trhu. Z krátkodobého hlediska se však tento krok, který by spíše patřil na stránky Marxova Kapitálu, než do učebnic liberální ekonomie, kterou v tomto století Island vyznával, ukázal jako velice rozumný, protože dal Islandčanům čas zareagovat a připravit se na další události.

Od 15. října do 14. listopadu se Islandská koruna obchodovala pouze na interních aukcích Islandské centrální banky přístupných místním subjektům. To vedlo k postupnému oslabení kurzu ze 150 na 171 ISK za EUR. Mezitím Island získal od několika Skandinávských států půjčky cizí měny, což podstatně stabilizovalo a posílilo pozici Islandské centrální banky na finančním trhu. Samozřejmě se v tomto období obchodovalo s Islandskou korunou in na „černém“ trhu a to od privátních dohod mezi velkými subjekty, až po inzeráty v novinách: „prodám větší množství Euro tomu, kdo dá nejlepší nabídku.“ Velikost těchto obchodů ovšem zatím není známa. Oficiální obchodování

s Islandskou korunou mimo Island však bylo pozastaveno. Zahraniční platební karty nicméně fungovaly na ostrově až na několik výjimek, především britských, normálně. Některé místní obchody proto vyvěsily leták: „Brown Darling, your credit is wroth of nothing here,“ parafráze na jména britského premiéra G. Browna a ministra financí A. Darlinga.

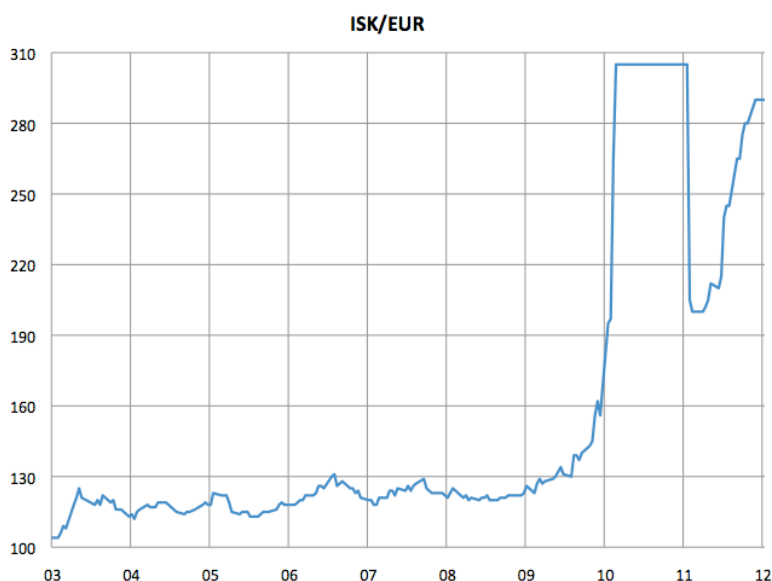
20. října zahájil Island vyjednávání s Mezinárodním měnovým fondem o stabilizační půjčce zahraniční měny, která by měla Islandu pomoci překonat krizi. Jednou z podmínek udělení půjčky bylo i opětovné zavedení volné směnitelnosti Islandské koruny.

6. listopadu začala Evropská centrální banka opět kótovat kurz Islandské koruny, začala nicméně na hodnotě 205 ISK za 1 EUR, od té doby dále lehce klesl (na 215), ani 19. listopadu stále neodpovídal kurzu, za který je možné směnit Islandskou korunu na Islandu, který se v tu dobu pohyboval na 174 ISK za 1 EUR, obdobný kurz uváděla i Česká spořitelna a Česká centrální banka. Tato situace je ovšem stále dlouhodobě neudržitelná a lze očekávat postupné sblížení a sjednocení směnných kurzů, až bude volná směnitelnost Islandské koruny plně obnovena.

Otázkou zůstává na jakém kurzu se nakonec Islandská koruna ustálí. Islandané si rvou vlasy a rádi by zpět hodnotu kolem 100, nejhůře 130 ISK za 1 EUR, přitom krátce po obnovení obchodování v s ISK v Evropě se kurz z hladiny kolem 200 ISK za 1 EUR opět propadl ke 300 a obchodování bylo ke konci roku 2008 opět zastaveno.

Na výsledný kurz bude pravděpodobně mít nejvyšší vliv stav, v jakém islandská ekonomika vyjde z akutní krize. Obecná poučka v každé učebnici ekonomie říká, že slabší kurz je pro ekonomiku v delším období výhodný, protože výrazně podporuje export, čímž podporuje domácí ekonomickou aktivitu. Problém Islandu spočívá v tom, že mnoho firem a především domácností má půjčky v cizí měně, takže jakýkoliv pokles kurzu značně zvyšuje jejich splátky. Většinu hypoték a dokonce i spotřebitelských úvěrů Islandské banky vydaly v cizí měně (nebo koši cizích měn) z jednoduchého důvodu, před ekonomickou krizí byly zahraniční úrokové sazby výrazně nižší než domácí. Nyní se původně výhodné půjčky stávají pro občany noční můrou, o proti začátku roku 2008 se jejich splátky zvýšily až o 70 %. Navíc se většina surovin a zboží musí dovážet. Proto nelze jednoznačně říci, zda bude zmíněná obecná ekonomická poučka platit, respektive zda potřebné dlouhé období nebude příliš dlouhé – jak řekl významný ekonom Keynes: „V dlouhé období můžeme být všichni mrtví.“

Další problém nastal i při samotném převodu prostředků, neboť britské úřady zadržely jakékoliv peníze směřující do dvou bank uvedených na seznamu teroristů a odmítly je doručit.

*Graf kurzu ISK/EUR v části roku 2008 po měsících, zdroj dat: ECB (volný trh).
Během října bylo obchodování zastaveno a kurz neuváděn.*

Dopad krize na islandské firmy

Jak finanční krize dopadla na islandské firmy? Situace bank si zasloužila vlastní kapitolu a dopad na ostatní firmy byl různorodý. Většina firem již na začátku krize pocítila problém se získávání úvěrů, stejný problém, který postihl a následně položil banky. Vzhledem k tomu, že ostatní firmy se nechovaly tak bujaře neznamenal pro většinu z nich tento problém konečnou, ač mnoha finančním ředitelům připravil nepříjemně bezesné noci.

Úvěrový problém byl ovšem posléze umocněn krizí důvěry v Island jako takový. Většina obchodních partnerů začala od Islandských firem vyžadovat platbu předem, před dodáním zboží. V situaci kdy drtivá většina firem financuje aktuální zakázky tím, že si půjčí a s prodejem vyrobeného zboží dluh splatí nebo tím, že za odebrané zboží zaplatí, teprve až jej sama prodá, tento stav znamenal opravdu velké nepříjemnosti.

Samotný postup získávání takzvaného provozního kapitálu přes úvěry, ať již od bank nebo odloženým zaplacením surovin, opět není ve vyspělém světě nic neobvyklého. Vychází, zjednodušeně řečeno, z principu, že se vyplatí tyto krátkodobé aktivity financovat za většinou relativně snadno získatelným úvěrem a vlastní zadržovaný zisk využít k financování dlouhodobějších aktivit, na které by získání úvěru v plné výši bylo obtížné nebo nemožné. Kombinace dvou zmíněných nepříjemných událostí zatarasila obě tradiční cesty k provoznímu kapitálu a místním firmám svázala ruce opravdu pevně a mnoho z nich na konci měsíce října jen těžce shánělo hotovost pro vyplacení mezd.

Asi veřejně nejviditelnější obětí se stal řetěz obchodů s elektronikou BT, který zavřel a již neotevřel. Ostatní firmy, minimálně ty, se kterými přijde do styku běžný občan, nakonec krizi ustály, zatím. Pravda, v některých případech se obchody byly nuceny narychlo zbavit zásob ke získání potřebné hotovosti, a tak bystrý kupující, zvláště zahraniční, mohl na Islandu nakoupit oblečení, knihy nebo CD za ceny výrazně nižší než doma. Optimistickou, v pohledu některých až nerozvážnou, náuru Islandčanů nejlépe dokresluje fakt, že v obchodě s CD Skifan, v den 50 % slevy na všechny artikly, nebylo k hnutí a na konci dne zůstaly pouze prázdné regály a několik rozšlapaných obalů.

Mnoho islandských firem již dříve „vnitřně přešlo na Euro“, mzdy zaměstnanců, náklady i další finanční toky počítají v eurech a konverzi na Islandské koruny provádějí pouze na výstupu. Například autopůjčovny dokonce úplně upustily od zobrazování ceny v Islandských korunách. Tyto firmy krize ovlivní méně a jejich zaměstnanci mohou doslova slavit, jich se krize zatím téměř nedotkla.

Většina velkých místních firem spoléhá především na zahraniční trhy, například pro farmaceutický gigant Actavis (výrobce generických léků) tvoří místní trh méně než 1 % tržeb, a proto pro ně krize na Islandu neznamená závažný problém, naopak pokles kurzu Islandské koruny mu přinesl příjemné zvýšení zisků. Některé, především high-tech firmy, nějakou formu krize včas předvidaly a již dříve nasadily zeštíhlovací kúru a omezily výdaje, což jim v době krize ušetřilo cennou hotovost. Pro některé firmy ovšem krize znamená značné nepříjemnosti, například deCode Genetics, který efektivně zmapoval geny a určil předky prakticky všech Islandčanů až do doby osídlení v 9. století a dané informace využívá ke zjišťování příčin některých chorob, finanční problémy vedly téměř k nedobrovolnému stažení akcií z Americké burzy. Na druhou stranu tyto firmy často mají ve světě výborné renomé v oboru a v případě jakýchkoliv problémů se ihned slétnou „finanční supi“ dychtící po jejich koupi za výhodnou cenu. Tito dravci pak rádi dodají potřebné prostředky na překlenutí krize s vidinou budoucích zisků.

Přes miniaturní velikost, co se počtu obyvatel týče, na Islandu sídlí řada špičkových technologických firem, které samotná krize na Islandu přímo neovlivnila. Krom zmíněných Actavis a deCode, tu nalezneme výrobce protéz končetin – Ossur, firmu, která pro Oscara Pistoriuse vyrobila „nová chodidla“ s nimiž jej nechtěli pustit mezi zdravé běžce s poukazem, že pro něj představují výhodu oproti zdravým nohám, CCP výrobce počítačových her a ORF, firmu specializující se na biogenetiku. Seznam není kompletní, ale pro ilustraci doufám stačí.

Mnoho místních lidí si myslí, že krach bank dále podpoří význam znalostní ekonomiky tím, že uvolní prostředky a především chytré lidi původně vázané v bankách pro tyto firmy. Islandská vláda si je toho vědoma a v jednom z prohlášení z poloviny října se nechala slyšet, že během krize hodlá dále zvýšit výdaje na vzdělání, které již v dnešní době představují světovou špičku (8,5 % HDP).

Někteří lidé mimo Island vyjadřují skepsi a pochybují, zda další peníze investované do vzdělání nenarazí na omezený na strop daný lidskými schopnostmi – že zkrátka nelze vzdělávat do nekonečna. S ohledem na své zkušenosti se zdejší vzdělávacím systémem si dovolím tvrdit, že tyto obavy jsou z větší části plané. Cílem zdejšího vzdělání je především nalézt v každém jeho talent a motivovat člověka k rozvoji. Hlavním klíčem a cílem vzdělání se stává rozvoj kreativního myšlení, řešení problémů a podpora osobního talentu, směry, ve kterých lze jen těžko hledat strop. Již dnes kráčí Island a některé skandinávské země po této cestě minimálně krok před většinou světa (zájemce o ilustraci islandského přístupu odkazují na svůj blog s popisem jednoho z předmětů http://www.tomaskubes.net/IS_blog/data/blog_2008-11-06.xml).

Některým průmyslovým odvětvím zdejší krize naopak pomůže. Na Islandu v posledních letech doslova raketově expanduje zpracování hliníku. Hliníková ruda – bauxit – se tu sice nikde netěží, avšak na získání kovu z rudy je potřeba velké množství elektrické energie a ta je na Islandu díky výrobě v geotermálních a vodních elektrárnách extrémně levná. Proto se vyplatí bauxit vytěžit v Severní či Jižní Americe, dovézt jej na Island, a pak odvézt hotový hliník zpět do Ameriky nebo Evropy. Další pokles kurzu Islandské koruny pouze zvýší výhodnost tohoto počínání. Společnosti zpracovávající hliník jsou v současné době největšími průmyslovými investory v zemi a některé jimi navržené projekty musely být dokonce úředně pozastaveny pro nedostatek místních pracovních sil na jejich realizaci. Lze očekávat, že nyní dostanou zelenou. Pokud by došlo k realizaci minimálně dvou dalších velkých projektů, stal by se malinký ostrov bez nerostného bohatství ztracený v Severním Atlantiku největším zpracovatelem hliníku na světě. Někteří obyvatelé ovšem celkem oprávněně poukazují na fakt, že strategie koncentrace na jeden obor se Islandu již dvakrát nevyplatila, nejprve se jednalo o ryby, nyní o banky.

Krize zcela jistě bude také ohromným stimulem pro turistický ruch. Pokud si před pěti lety mohli dovolenou na Islandu dovolit jen ti nejbohatší z nejbohatších a i zámožní němečtí turisté spali odevzdaně, ve snaze ušetřit, ve vlastních spacácích, nyní se možnost vyrazit na Island otevírá i běžným lidem. Při současném kurzu Islandské koruny (17. listopadu 2008) vyjde nocleh v útulném přiměřeně komfortním pensionu ve dvoulůžkovém pokoji se snídaní (sociální zařízení na chodbě) přibližně na 300 až 500 Kč na osobu! V obdobných relacích se pohybují i ceny dalších služeb, čímž se dostávají na úroveň odpovídající většině vyspělých evropských zemí. Lze proto očekávat, že turismus zažije nevídaný růst. Tato neobyčejná země má zvědavým očím mnoho co nabídnout – zdejší panenská příroda plná surrealistických tvarů a neobvyklých úkazů uchvátí téměř každého. Přitom zvláště v hlavní sezóně přes léto již většina kapacit sotva stačí a na mnoha místech se hotely na srpen musí rezervovat v květnu.

Ač předchozí text zní optimisticky, nechci tvrdit, že na tom je Island momentálně dobře. Není. Mnoho firem má problémy a je pravděpodobné, že některé, obzvláště menší podniky propad poptávky a finanční krizi neustojí a zkrachují. Někteří analytici očekávají v roce 2009 propad HDP o více než 10 %. Tak strmý propad roční propad HDP nezažila většina zemí ani během velké deprese ve třicátých letech. Krize udeří tvrdě a nikoho nebude šetřit.

Co ovšem chci říci je, že Island rozhodně neřekl své poslední slovo a na prahu současné krize má nakročeno nejlepším směrem ven. Tyto kroky nebudou ani jednoduché, ani bezbolestné. Historie ovšem ukázala, že pokud něco Islandanům jde opravdu dobře, pak to je zvednout hlavu, otřepat se a znovu se s neutuchajícím optimismem pustit do díla. Již několikrát přírodní katastrofy srazily zemi na kolena, ale obyvatelé vždy dokázali, jak bájný fénix (po výbuchu sopky skutečně doslova), povstat z popela.

Dopad krize na běžné občany

Samotný pád bank přímý život většiny obyvatel ostrova neovlivnil, protože jak jsem již dříve uvedl, vládě se podařilo při převzetí zachovat nepřetržitou funkčnost platebních karet a domácího platebního styku. Lidé s penězi na běžném nebo spořicímu účtu pád prakticky nepocítili. Ani v kritických dnech kolem začátku října se v bankách netvořily velké fronty.

Běžného Islandčana mnohem více zasáhl propad kurzu Islandské koruny, protože ten se pomalu promítl prakticky do všech oblastí života. Díky krizovému kroku Islandské centrální banky a jisté rigiditě obchodních řetězců, pravděpodobně dané předem nasmlouvanými cenami a pojištěním proti změnám kurzu, se šok neprojevil v plné síle okamžitě. Nedošlo k překotnému zvýšení cen během dne, avšak s postupem času si člověk všiml, že se cenovky v supermarketu u většiny zboží nezadržitelně sunou nahoru. Supermarkety zde na regálech používají cenovky s digitálním displayem, takže je ani nebylo třeba přelepovat.

Z potravin se na Islandu ve větším množství vyrábějí mléčné výrobky, pěstuje některá zelenina (ve sklenících), hovězí, skopové a koňské maso a samozřejmě loví ryby. Například obilí se tu však pěstuje minimálně. Islandčané se chlubí, že pokryjí přibližně 50 % své kalorické spotřeby, avšak, část vlastních potravin, především ryb, exportují a dovážejí místo nich jiné, většina jídelníčku běžného občana se proto skládá ze zahraničních potravin. Obdobné situace panuje i u velké části věcí běžné spotřeby – některé se sice na ostrově vyrábí, ale většina se dováží. Proto změna kurzu Islandské koruny přímo určuje výši cen téměř ve všech obchodech a stala se částí krize, kterou místní obyvatelé pocítili nejrychleji a nejintenzivněji.

Obdobně nepříjemně směnný kurz zdejší měny působí na většinu úvěrů, ať již hypoték nebo běžných spotřebních půjček, které si Islandčané neprozřetelně brali v cizí měně. Před krizí tyto byly výhodnější, protože zahraniční úroky byly výrazně nižší než domácí. A protože život na dluh se na ostrově za poslední desetiletí velmi rozšířil, má půjčku téměř každý, na dům, na studium, na automobil, či prostě jen tak, jako úvěr na kreditní kartě. A splátky se zvyšují úměrně propadu domácí měny.

Proto na běžného Islandčana nejvíce nedolehl samotný kolaps bank nebo finanční krize, ale právě až její zprostředkovaný důsledek v podobě ztráty důvěry v Islandskou korunu jako takovou. Na vlně podpory se proto nyní vezou eurooptimisté, kteří naprosto pravdivě říkají, že pokud by ostrov již dříve adoptoval Euro, k ničemu takovému by nedošlo. Mají pravdu – právě existence volně obchodované a malé (co do objemu peněz v oběhu) vlastní měny se stala mechanismem, který bankovní krizi rychle vnesl do života běžných lidí. Nutno však podotknout, že krize by se nakonec do životů lidí promítla stejně, ovšem v horizontu let a nikoliv měsíců a také, že po dlouhou dobu prosperity Island ze své volně směnitelné měny značně benefitoval.

Spolu se znárodněním bank vláda téměř ihned rozpustila jejich investiční divize. O práci přišlo dohromady přibližně 2000 lidí. To je na Islandské poměry relativně mnoho, s ohledem na to, že na ostrově do té doby bylo celkem 2229 nezaměstnaných, což znamenalo nezaměstnanost 1,9 % [17]. Tímto propuštěním se proto nezaměstnanost rázem zvýšila na pro Island neuvěřitelná a léta nepředstavitelná 4 %. Krom přímo zasažených se však tento akt veřejnosti příliš nedotkl.

Některé soukromé firmy začaly lehce zeštíhlovat již dříve, některé to čeká a některé krizi pravděpodobně skutečně nepřežijí, jak jsem uvedl v předchozí kapitole, avšak do konce roku 2008 bylo skutečně propuštěných minimum. Na ostrově navíc pracuje mnoho zahraničních dělníků, především Poláků, kterým krize značně ztížila pracovní podmínky, a kteří v důsledku toho začali z ostrova odcházet domů. Zatím neodcházejí místní, jak některé média uvádějí, ale právě a pouze zahraniční dělníci. Nelze proto říci, že by důsledkem krize musela být nutně masivní nezaměstnanost, hodně záleží na tom, zda budou místní obyvatelé ochotni vrátit se k pracím, od kterých před časem rádi utekli. Někteří určitě, v ostrovní společnosti se totiž stále nosí, že nepracovat a žít z podpory není zkrátka normální. Bude pravděpodobně hodně záležet na důslednosti a tvrdosti vlády, zda se tato morálka udrží.

Nelze také zapomenout na fakt, že prakticky 50 % HDP protéká státním rozpočtem nebo jinak

spadá do veřejného sektoru. Lze očekávat, že instituce financované z těchto prostředků se pokusí své zaměstnance podpořit a udržet, a proto jim akutní ztráta zaměstnání nehrozí. Jistý propad životní úrovně způsobený ztrátou kupní síly koruny ovšem ano.

Ten na koho krize paradoxně zatím nejvíce dopadla jsou místní bohatí. Paradoxně, protože tato skupina ve většině ostatních zemí z krizí vyjde nakonec, až na pár výjimek, lépe než většina. Ne tak ovšem na Islandu. Prakticky až do roku 2000 byl jediným způsobem pro spoření prostředků pro běžného občana spořicí účet, termínovaný vklad nebo penzijní fond. Možnost nakupovat akcie a podílové fondy proto velkou většinu lidí po deregulaci bankovníctví nechala chladnými a spíše je zlákala možnost snadných půjček. Investice do akcií, dluhopisů a podobných instrumentů zůstala především doménou lidí, kteří nakumulovali skutečně výrazně větší množství peněz než průměrný Islandčan. A zatímco běžné vklady pojistil stát, akcie a dluhopisy ztratily většinu své hodnoty. Na islandské burze se obchodovalo s akciemi 15 podniků, avšak 77 % hodnoty obchodovaných akcií tvořily tři hlavní banky. S jejich pádem a oceněním těchto akcií na 0 došlo ze dne na den k 77% propadu celé Islandské burzy. Hodnota dluhopisů těchto bank je nyní nejasná, většina investorů tyto nicméně již odepsala. Ten kdo investoval své peníze do těchto instrumentů tedy přišel prakticky o všechno.

Na rozdíl od Evropy a především USA se zde tyto nástroje staly především doménou přibližně 10 % nejbohatších. Rozhodně nechci říkat, že si toto zaslouží, velká většina Islandčanů získala své peníze skutečně tvrdou a poctivou prací, nikoliv pokoutně, avšak je pravdou, že jejich schopnost absorbovat tuto ztrátu bývá často vyšší. Zmíněný miliardář Björgólfur Thor Björgólfsson přišel minimálně o polovinu majetku.

Pro cizince s příjmem v zahraniční měně krize samozřejmě udělala z Islandu malý ráj. Jejich plat se během několika měsíců znásobil.

Nálada

Do Vánoc se ovšem krize na ulici přímo neprojevila. Vše se zdá fungovalo jako dříve. Jak jsem zmínil, ceny se mění pouze pozvolna a vánoční nákupní horečka propukla téměř stejně jako na minulé Vánoce. Někteří lidé se dokonce nebáli si na Vánoce půjčit. Ač krize přišla šokem setrvačnost ekonomiky se zdá být i tak velká.

Islandčané o krizi mezi sebou samozřejmě mluví. Ti kteří zatím nepřišli o práci se jí ovšem snaží brát s nadhledem, optimismem a humorem, ač pro ně situace mnohdy není příjemná, často mají zmíněné půjčky, jejichž splátky zdvojnásobily. Když Rusko nabídlo onu štědrou půjčku, která se nakonec nerealizovala, mnoho Islandčanů si na Facebooku dalo mezi přátele imaginárního Putina. S ohledem na současný vývoj by nálada ve společnosti dala označit za překvapivě dobrou.

Islandčané by se jako národ dali popsat jako flegmatictí optimisté nebo optimističtí flegmatici. Dokud nestojí po kotníky v ledové vodě a mnohdy i potom, zachovávají si klid, pohodu a úsměv na tváři. Nestěžují si, to se zkrátka nenosí. Problémy které je pálí se snaží řešit a tím, co je nepálí, si nenechávají nezachmuřit mysl. Můj kamarád a spolužák, shodou okolností soukromý investiční bankéř, otec dvou dětí a vlastník bytu na hypotéku, shrnul svojí situaci asi takto: „zatím mám práci, pokud se mi podaří v této pozici krizi ustát, povýšení mě určitě nemine, pokud to neustojím, mohu se znovu vrátit na moře k rybolovu jako za studií a pokud by úplně všechno šlo do kytek, pořád jsem dost velký na to, abych mohl na ulici přepadnout a obrát někoho menšího. :-)“

Mnoho místních obyvatel si též myslí, že současná krize představuje nevyhnutelné vystřízlivění ze sna posledních deseti let, návrat zpět na zem, rozpuštění vzdušného zámku, kteří někteří v posledních letech ohromné prosperity stavěli. Mnoho lidí považuje krizi svým způsobem za nevyhnutelnou, za nezbytné poučení, co příště dělat lépe. A obecně převládá názor, že krize uvolní mozky dosud vázané v bankovníctví pro nějakou jinou práci, jejíž výsledky se jistě brzy dostaví. Vláda se již rozhodla navýšit prostředky určené na vzdělání.

Na rozdíl od všech ostatních skandinávských zemí, ke kterým se Island většinou počítá, není tento zdaleka takovou oázou socialismu a rovnostářství. Pocit kolektivní zodpovědnosti doplňuje velmi

silný pocit vlastní zodpovědnosti za věci své. Mezi Islandčany převládá názor, že ten ke komu se mají v první řadě obrátit pro pomoc jsou oni sami, případně blízká rodina a stát skutečně zůstává až onou pomyslnou poslední instancí pro nouzi nejvyšší. Považuje se normální pracovat za sebe a pro sebe, považuje se za normální snažit se dosáhnout vlastního prospěchu a vyniknout nad ostatní. Sátu připadá především správa věcí společných a teprve až v druhé roli pomocná ruka velkého bratra, která všechny učiní sobě rovnými. Stát se účastní mnoha částí společného života, především jako poskytovatel různých služeb a infrastruktury, ale přímé transfery finančních prostředků jsou rolí druhořadou. Každý tedy přispívá na společné věci, ale zároveň je naprosto v pořádku a společensky přímo vítané, aby se snažil dosáhnout štěstí vlastního. Vysoké pracovní nasazení je považováno za standard.

Zajímavou kapitolou podtrhující tuto skutečnost jsou daně. Ty jsou na Islandu obecně velmi vysoké, DPH dosahuje 24,5 % a daň z příjmu 38,5 %. Daň z příjmu ovšem nemá dodatečnou progresi, všichni platí stejnou sazbu. V tomto by se dal Island označit za velmi zajímavou kombinaci toho lepšího ze skandinávského a amerického přístupu k životu.

Díky tomu je první reakcí na krizi u většiny obyvatel snaha hledat cestu jak se postarat o vlastní zabezpečení a teprve až v druhé řadě hledat viníky. Samozřejmě i v Reykjavíku došlo k demonstracím spojeným s krizí a poukazováním na odpovědnost členů vlády, především premiéra a guvernéra národní banky, avšak spíše se jednalo o klidné pokojné manifestace a happeningy, které zdaleka nebyly tak zuřivé, jako krize samotná.

Závěr

Finanční krize zcela jistě překreslí ekonomickou mapu Islandu. Hovořit však přímo o krachu země mi přijde značně přehnané. Ano, situace opravdu není růžová, ale pokud Islandčané něco dovedou dobře, pak je to snášet nepřízeň osudu a znovu se postavit na nohy. Zatím mají všechny předpoklady k tomu, aby se to povedlo.

Pokud jste v budoucnu plánovali výlet na tento ostrov, v následujících dvou letech máte jedinečnou příležitost. Schaumst! [schjaumst] Na viděnou!

Stručný přehled Islandské ekonomické krize v datech (říjen a listopad 2008)

pondělí 29. září

- Islandská vláda převzala kontrolu nad bankou Glitnir a poskytla jí podporu ve výši 600 miliónů €. [18]

neděle 5. října

- Britský finanční regulátor (FSA) nabídl urychlené přesunutí Icesave (britská pobočka Landsbanki) pod britskou jurisdikci během příštího týdne.

pondělí 6. října

- Islandská centrální banka odmítla poskytnout Landsbanki úvěr a znemožnila jí přijmout návrh FSA.
- Islandský parlament (po víkendu jednání) schválil balíček zákonů dávající vládě rozšířené pravomoci při řešení bankovní krize (možnost znárodnit, či sloučit islandské banky).
- Obchodování s akcemi islandských bank na islandské burze bylo zastaveno.

úterý 7. října

- Islandská vláda znárodnila Landsbanki (druhá největší banka v zemi) a propustila původní management.
- Icesave (britská větev Landsbanki) zastavila vyplácení vkladů.
- Britský ministr financí Alistair Darling mluvil telefonicky s islandským ministrem financí Árni Mathiesenem. [19]
- Island začal vyjednávat s Ruskem o půjčce 4 miliard €.
- Islandská centrální banka snažila nabízet Islandskou korunu s kurzem 131 ISK za 1 EUR, tržní kurz je však mnohem vyšší, atakuje hranici 200 ISK za 1 EUR.

středa 8. října

- Britský ministr financí Darling prohlásil, že Islandčané nehodlají vyplatit střadatele v Icesave a že tito přijdou o všechny úspory; britská vláda odpoledne změnila stanovisko a prohlásila, že střadatele vyplatí ze svých zdrojů.
- Britská vláda pohrozila Islandu tvrdými právními kroky.
- Britská vláda zařadila Landsbanki a Kaupthing na listinu mezinárodních teroristů.
- Islandská centrální banka rezignovala na zafixování kurzu islandské koruny [16, 17].

čtvrtek 9. října

- Panika způsobená kroky britské vlády smetla největší islandskou banku Kaupthing a přinutila jí hledat pomoc u státní správy.
- Islandská ekonomika se ocitá v chaosu.
- Kurz islandské koruny se propadá mimo všechny představy na 305 ISK za 1 EUR.
- Obchodování na islandské akciové burze je zastaveno.

pátek 10. října

- Evropská centrální banka zastavila další obchodování s Islandskou korunou.
- Islandská centrální banka vydala prohlášení o omezení vydávání cizích měn a zafixovala směnný kurz na úrovni 151 ISK za 1 EUR.

pondělí 13. října

- Islandská a britská vláda pokročili v jednáních o vyplacení běžných střadatelů v Icesave (charitativní organizace a města však zůstávají stranou). Diplomatická roztržka způsobená kroky z 8. října byla částečně urovnána.
- „Supi“ (spekulanti) se slétají do Reykjavíku ve snaze na krizi vydělat levným nákupem čehokoliv (například láhve archivního koňaku).

pondělí 14. října

- Obchodování na islandské akciové burze je obnoveno, akcie bank však zůstávají mimo hru. [20]

pondělí 20. října

- Island zahájil vyjednávání o stabilizační půjčce od Mezinárodního měnového fondu (MMF) ve výši 6 miliard USD.

úterý 21. října

- Britská vláda nabídla islandské vládě půjčku 3 miliard liber k vyplacení střadatelů z Icesave. [21]

úterý 4. listopadu

- Většina peněz směřujících na Island již dorazí bez problémů. Britské úřady přestaly zdržovat peníze zaslané do bank, které byly původně umístěny na seznamu teroristů.

čtvrtek 6. listopadu

- Evropská centrální banka opět začala kótovat kurz Islandské koruny (na 205 ISK/1 EUR, zatímco ICB uvádí 171 ISK/1 EUR)

středa 19. listopadu

- Island získal podpurnou půjčku od MMF ve výši přibližně 2,1 miliardy USD za podmínek provedení některých reforem a postupného uvolnění kurzu Islandské koruny.

*Islandská koruna ohlodaná na kost
obrázek z místních novin*

Odkazy

1. Wikipedia: Tresčí války.: http://en.wikipedia.org/wiki/Cod_Wars
2. Seðlabanki Íslands (Islandská centrální banka): <http://www.cb.is/>
3. IceNews: Interview with Björgólfur Thor Björgólfsson:
<http://www.icenews.is/index.php/2008/10/31/interview-with-bjorgolfur-thor-bjorgolfsson/>
4. IceNews: Iceland business doom and gloom?
<http://www.icenews.is/index.php/2008/10/28/iceland-business-doom-and-gloom/>
5. Times Online: Iceland furious at Labour „slurs“:
<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/scotland/article5062899.ece>
6. Výstava „islandských teroristů“: <http://www.thorkell.com/>
7. Guardian 30. 10. 2008: Stručný přehled finanční krize ve světě
<http://www.guardian.co.uk/business/2008/oct/08/creditrunch.marketturmoil>
8. EconomicTimes, 16. 11. 2008: Could Iceland's crisis have been averted?
http://economictimes.indiatimes.com/News/International_Business/Could_Iceland_crisis_have_been_averted/articleshow/3718963.cms
9. Seðlabanki Íslands 10. 10. 2008: Temporary modifications in currency outflow:
<http://www.cb.is/?PageID=287&NewsID=1892>
10. FinancialTimes 23. 10. 2008: Transcript challenges UK position on Iceland:
http://www.ft.com/cms/s/0/42c0e23c-a153-11dd-82fd-000077b07658,dwp_uuid=a36d4c40-fb42-11dc-8c3e-000077b07658.html
11. Credit Crisis Timeline, Page 3: July 2008 - Now, The university of Iowa center for international finance & Development:
<http://www.uiowa.edu/ifdebook/timeline/timeline3.shtml>
12. Česká spořitelna: Devizové kurzy ČS (včetně historie):
http://www.csas.cz/banka/appmanager/portal/banka?_nfpb=true&_pageLabel=exchangerates
13. Seðlabanki Íslands 21. 10. 2008: Prohlášení Islandské centrální banky 39/2008, 21. 10. 2008: <http://www.cb.is/?PageID=287&NewsID=1926>
14. LN, 15. 11. 2008: Island jako ekonomická laboratoř: http://www.lidovky.cz/island-jako-ekonomicka-laborator-d4q-/ln_noviny.asp?c=A081115_000083_ln_noviny_sko&klic=228616&mes=081115_0
15. Seðlabanki Íslands 8. 10. 2008: Oznámení Islandské centrální banky No. 34/2008:
<http://www.cb.is/?PageID=287&NewsID=1879>
16. Seðlabanki Íslands 8. 10. 2008: Oznámení Islandské centrální banky No. 35/2008:
<http://www.cb.is/?PageID=287&NewsID=1881>
17. Seðlabanki Íslands, 10. 2008: Economic Indicators, October 2008:
<http://www.cb.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=6532>
18. FinancialTimes, 29. 9. 2008: Iceland takes over Glitnir:
<http://www.ft.com/cms/s/0/e096162e-8e18-11dd-8089-0000779fd18c.html>
19. FinancialTimes, 7. 10. 2008: Iceland nationalises Landsbanki:
<http://www.ft.com/cms/s/0/34681bc8-944d-11dd-953e-000077b07658.html>
20. FinancialTimes, 14. 10. 2008: Icelandic exchange reopens for trading:
<http://www.ft.com/cms/s/0/a2e44924-99dd-11dd-960e-000077b07658.html>
21. FinancialTimes, 21. 10. 2008: UK plans £3bn loan for Iceland:
<http://www.ft.com/cms/s/0/108635c0-9fbd-11dd-a3fa-000077b07658.html>